

Filmszerű-e a film?

Általános felfogás az, hogy a film valamilyen szintetikus művészet. Keverednek benne a legkülönbözőbb művészet elemei, van benne valami a képzőművészetből, a zenéből, a színpadból, a regényből és a lírából is. Mindebben van igazság. De ezen az alapon még kétségbe vonható a filmnek, mint művészetnek minden lehetősége.

Miért? Hogy válaszunkat ne kezdjük túl messze, a művészet egyik igen speciális sajtóságára hívjuk fel a figyelmet. A művészet a kultikus, mágikus játékokból szükségszerűen bontakozott ki külön műfajokban. A művészetben a mágia együtt jelentkező elemei tánc, színjáték, vers, ének, külön műfajokká bomlottak. Nem vizsgálhatjuk meg ennek a folyamathoz sajátos okait. Csak arra utalunk, hogy ezt a haladást nem lehetett soha semmissé tenni. A Gesamtkunst, az összművészet irányában történt kísérletek sorra hajótörést szenvedtek. Ennek a művészeti elválásnak, a külön utakon járásnak a művészi hatás szempontjából döntő szerepe van. Ez annyit jelent, hogy az egyes műfajok a valóság más léteit, más síkját, más vonatkozását tükrözik vissza.

Hogyan lehet ezen az alapon kétségbevonni a film »művészet« voltát? — kérdezhetnénk. Az eddigiek csak azt bizonyítják, hogy a film az igazi, a valóságos összművészet, a film elvileg többet nyújthat, mint bármilyen eddigi műnem és műfaj. Ugyanis a mozgókép nem egyes viszonylatok ábrázolására képes, hanem egyszerre több viszonylatára. Nemcsak fogalmak, szavak segítségével hat a gondolatra és az érelemre, hanem közvetlenül is, mint a zene, sőt, a látáson keresztül is, mint a képzőművészet. Tehát a film lehetőségei szempontjából a legnagyobb művészet.

De éppen itt van a bökkenő. Az előbbi következtetés ugyanis szemelől téveszti a művészet egyik lényeges jellemvonását. Mégpedig a művészet mozgósító hatását. Ez az ak-

tivizáló tendencia nemcsak a művészi alkotásból értelmileg levont végkövetkeztetésekben, nemcsak a gondolati és érzelmi katarziszban rejlik. Ennek a katarzisznak alapvető feltétele a Gorkij által joggal gúnyolt »az író ír, az olvasó olvas«, a műélvezőt passzívnak feltételező elv gyakorlati meghaladása. A különböző műfajok elválása azt is magával hozta, hogy a valóság bizonyos síkjának művészi feltárása a műélvező megjelenítő erejét egy más síkon aktivizálta. A műélvező az eleje tárt valóságához a maga tapasztalta világgal kapcsolatosan reflexiókat fűz, mind gondolatilag mind hangulatilag, mind pedig képzelőerejével. Az ilyen mozgósító hatás az egész műalkotás aktivizáló lehetőségének a végső aktivizálási tendenciáknak alapja.

A film az első pillantásra teljesen kizárja ezt a lehetőséget. Sokoldalúsága révén szinte mindent készen tárol a néző elé. A gondolattól az érzelmeig és a hangulatig. Tehát ha a filmművészet komplex művészet voltát kiemeljük, két egymásnak ellentmondó megállapításhoz jutunk. 1. A filmművészet adottságai szempontjából a legmagasabbrendű művészet, hiszen a legtöbb síkon tükrözi vissza a valóságot. 2. Mivel a film többszörösre képes, nem aktivizálja a nézők teremtő képzeletét, minthogy mindent készen tárol a néző elé, nem is művészet.

Az ellentét természetesen a gyakorlatban, a filmművészetj alkotásokban oldódik fel. Itt bebizonyosodik, hogy a film nem a többi művészet alatt vagy felett álló művészet, hanem speciális műnem. Módszerei alapjukban különböznek a többi művészetek eljárásától. Mindazok a törvények, melyek a művészetre általában érvényesek, érvényesek itt is, de a külön műnemre jellemző átalakult formában. A filmben a művészt és az iparost éppen az választja el egymástól, hogy meg tudja-e teremteni a művészet általános törvényeivel való közösségen belül éppen a speciálisat. A film alkotója tehát nem

filmszerűen fejezi ki magát, hanem
filmben. (A filmszerűség kifejezés a
filmművészet lényegének meg nem
értéséről tanúskodik.) A filmművész
előtt a probléma nem irodalmilag
vagy képszerűen vagy hangban jelen-
nik meg, hanem komplex módon, a
különböző elemek, a teremtés és
reprodukálás együttesében.

Nem akarjuk itt ennek a sajátos-
ságnak minden következményét ele-
mezni, mely a szereplők kiválasztá-
sától a kísérőzenén át a tájfelvéte-
lekig, a fényképezési távolságokig és
az átúszások pillanatának meg-
választásáig determinálja a filmet.
Csupán az ebből következő legálta-
lánosabb sajátosságra szorítkozhat-
unk. A filmművészet fő kérdése a
helyes arány megtalálása. Ha a film
például mindent meg akar mutatni,
akkor mindenütt determinálni igyek-
szik a néző, a műélvező tudati vilá-
gát. Ebben az esetben a film teljesen
elveszíti művésziességét. A másik le-
hetőség az, hogy az említett problé-
mát érezve, igyekezzen az egy-egy
komplex benyomást keltő jelenet
után nagyobb ugrásokat végrehajta-
ni. Ilyenkor, amennyiben a film al-
kotója nem találja meg a különböző,
egymástól időben vagy hangulatban
távolálló jelenetek között az átve-
zető szálát, a film menthetetlenül
szétesik és üressé válik. Más szavak-
kal: kétségtelen, hogy a film kom-
plex jellege következtében nagyobb
ugrásokat bír el az egyes jelenetek
között, mint más műfajok, de min-
denütt meg kell találni ennek a tá-
volságnak a mértékét, mindenütt
meg kell lenni az egyik jelenetből a
másikba átvezető elemet. Mindig et-
től a konkrét átvezető elemtől függ,
hogy a film elbírja-e egyes elemek
elhanyagolását vagy jelzését. Ettől
függ, hogy hol lehet valamit szinte
"feldobni" a filmkodikákra s hol kell
aprólékos megoldásokkal élni. Mind-
ezt mindenütt a tartalom határozza
meg.

Legyen szabad néhány kézen fekvő
példát említeni erre. Orson Wel-
les Aranypolgár c. filmjében a film
kerete felveti a kérdést, hogy miért
volt Kane utolsó szava az, hogy »ró-
zsa-bimbó«. Egyetlen kép egyetlen
szöglete, mikor a többi tűzrevalóval

együtt odadobják a gyerek Kane
szánkóját is, elegendő arra, hogy fel-
villantassa: az egyszerű, gyerekkori
környezetből való kiszakadás indí-
totta el a későbbi milliommot az el-
embertelenedés útján.

Ugyanez a helyzet a Szállnak a
darvak híres montázsával kapcsolat-
ban is. Ebben a montázsban valóság
és vágyak kapcsolódnak egybe a há-
lál előtti szédület forgatagával. Ami-
lyen idegen a montázs a regénytől,
úgy helyén van ez itt. A képek fel-
villantása minden részletes fényké-
pezés és magyarázat nélkül, teljes
betekintést nyújt annak az életnek
tendenciáiba, mely ebben a pillanat-
ban alszik ki.

Tehát ugyanazok az eszközök, me-
lyek más művészeti ágakban pusztá-
an erőltetett szimbólumok lehetnek,
a film komplex jellege következté-
ben megfelelő helyen elnyerik az ér-
telmüket. Ez az oka annak, hogy a
film aránylag igen kevés idő alatt
sokat mondhat, hogy nem lehetnek
benne alárendelt vagy mellékes ele-
mek. De a film csak akkor lehet mű-
vészet, ha megtalálja a megfelelő
mértéket a mindent bemutatás és a
szakadozott ábrázolás között. Az
egy-egy képsorok közötti átmenetek
hajszálfinomok, de ezeknek elcsajá-
títása ugyanúgy felbomlasztja a film
belső harmóniáját, mint a durva,
unalmassá váló, felesleges fény-
képezgetés.

Hol egy képi elem, hol egy dia-
lógus elhangzó utolsó szavai, hol egy
hangulati mozzanat vezet át az új
cselekmény felé. Azt, hogy mikor és
hogyan hajolnak át egymásba a ké-
pek, mindenkor a konkrét tartalom
határozza meg. De a film minden
tartalmat csakis ezeknek a motívu-
moknak megérintésével fejezhet ki.
A jó szűzse alapján így válik per-
döntő kérdéssé az egyes képeknek
egymástól való távolsága, a részlete-
ket az egészszel összeötvöző, e távol-
ságot áthidaló fonál meglelése. En-
nek mentén bontakozik ki a néző ak-
tív műélvezete s így emelkedik a
film minden egyéb művészettel
egyenlő rangra.

HERMANN ISTVÁN